

ПСИХОЛОГО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ АДВОКАТІВ

Скрябін О.М., адвокат, к.ю.н, доцент

Запорізький юридичний інститут

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

У статті досліджено психолого-правові аспекти розвитку комунікативних здібностей адвокатів. Виявлено рівень розвитку комунікативної компетентності студентів юридичного факультету та адвокатів Запорізької обласної колегії адвокатів. Надані пропозиції щодо вдосконалення професійно-психологічної підготовки студентів-юристів та адвокатів до комунікативної діяльності.

Ключові слова: комунікативні здібності, комунікативна компетентність, професійно-психологічна підготовка, психологічні особливості, юридичний факультет, адвокатська діяльність.

Скрябин А.Н. ПСИХОЛОГО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ КОММУНИКАТИВНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ АДВОКАТОВ / Запорожский юридический институт Днепропетровского государственного университета внутренних дел Украины, Украина

В статье исследованы психолого-правовые аспекты развития коммуникативных способностей адвокатов. Выявлен уровень развития коммуникативной компетентности студентов юридического факультета и адвокатов Запорожской областной коллегии адвокатов. Представлены предложения по усовершенствованию профессионально-психологической подготовки студентов-юристов и адвокатов к коммуникативной деятельности.

Ключевые слова: коммуникативные способности, коммуникативная компетентность, профессионально-психологическая подготовка, психологические особенности, юридический факультет, адвокатская деятельность.

Skriabin O.M. PSYCHOLOGI-LEGAL ASPECTS OF DEVELOPMENT OF COMMUNICATIVE CAPABILITIES OF ADVOCATES CAL FEATURES OF ORGANIZATIONAL ACTIVITY OF ADVOCATE / Zaporizhzhya legal institute of the Dnepropetrovsk state university of internal affairs of Ukraine, Ukraine

The psychologi-legal aspects of development of communicative capabilities of advocates are explored in the article. The level of development of communicative competence of students of faculty of law and advocates of the Zaporizhian regional college of advocates is exposed. Suggestions on the improvement professionally are represented-psychological preparation of students of lawyers and advocates to communicative activity.

Key words: communicative capabilities, communicative competence, professional is psychological preparation, psychological features, faculty of law, advocate activity.

Відповідно до статті 5 Закону України “Про адвокатуру” від 19 грудня 1992 року [1] адвокати дають консультації та роз’яснення з юридичних питань, усні і письмові довідки щодо законодавства; складають заяви, скарги та інші документи правового характеру; посвідчують копії документів у справах, які вони ведуть; здійснюють представництво в суді, інших державних органах, перед громадянами та юридичними особами; надають юридичну допомогу підприємствам, установам, організаціям; здійснюють правове забезпечення підприємницької та зовнішньоекономічної діяльності громадян і юридичних осіб, виконують свої обов’язки відповідно до кримінально-процесуального законодавства в процесі дізнання та досудового слідства. Складна практична діяльність захисника вимагає високого рівня комунікативної компетентності, якого можливо досягнути тільки за допомогою цілеспрямованого розвитку комунікативних та ораторських здібностей. Аналіз наукової літератури та власні спостереження автора в юридичній діяльності дозволяють зробити висновок, що на якість спілкування адвокатів впливають такі компоненти, як: загальна ерудиція, інтелект, ораторські та комунікативні здібності. У зв’язку з цим дана стаття буде присвячена дослідженню психолого – правових аспектів розвитку комунікативних здібностей адвокатів.

Проблеми діяльності адвоката розглядалися такими видатними українськими науковцями, як Т.В. Варфоломеєвою, О.І. Жуковською, В.В. Медведчуком, С.Ф. Сафульком, О.Д. Святоцьким, Д.П. Фіолевським, В.П. Шибіком, а також російськими вченими: Я.С. Аврах, М.Ю. Барщевським, О.Д. Бойковим, О.М. Ларінім, І.Є. Міловою, В.М. Савицьким, Ю.І. Стецовським. Що ж до проблеми формування в особистості комунікативних здібностей, то значний внесок у дослідження цієї проблеми зробили Б.Г. Ананьев, І.Д. Бех, Л.Г. Божович, Л.С. Виготський, А.Г. Ковальов, В.Н. Мясичев, К.Д. Ушинський. Однак на сьогоднішній день дослідження психолого-правових аспектів розвитку комунікативних здібностей адвокатів залишається актуальним.

Метою статті є юридичне та психологічне дослідження рівня розвитку комунікативних здібностей у студентів-юристів та адвокатів та розроблення пропозиції щодо вдосконалення професійно-психологічної підготовки останніх.

Успіх в роботі адвоката багато в чому залежить від його вміння спілкуватися з людьми: будувати правильні взаємостосунки з підзахисним, слідчим, прокурором, судом та іншими учасниками кримінального процесу, встановлювати психологічний контакт, у першу чергу з підзахисним, знаходити законні і реальні можливості для надання йому психологічної допомоги, а в деяких випадках – і певної психологічної дії. “Все вказане, – відзначає Я.С. Аврах [2, 12], – складає зміст комунікативного компонента захисної діяльності. Комунікативність дозволяє більш глибоко проаналізувати психологічні причини здійснення злочину, охарактеризувати особу обвинуваченого, правильно побудувати взаємостосунки в кримінальному процесі, налагодити загальнолюдські і процесуальні зв’язки, дослідити характер позитивних і негативних обставин і причини конфліктних ситуацій, що виникають у ході досудового розслідування або судового розгляду справи [3, 173]”.

В.Л. Васильєв [4] вказує, що для всіх юридичних професій однією з головних сторін діяльності є комунікативна, яка включає разові або постійні, здійснювані в рамках правової процедури або довільно, індивідуальні або колективні, безпосередні або опосередковані контакти юриста з іншими фізичними особами в цілях здійснення професійних обов’язків.

За допомогою опитування 55 адвокатів м. Запоріжжя нами було виявлено:

- 40 (72,73%) адвокатів вважають, що комунікативні здібності необхідні для виконання професійної діяльності адвоката;
- 15 (27,27%) адвокатів вважають, що для виконання адвокатської діяльності не обов’язково мати комунікативні здібності, оскільки вони розвиваються самі по собі в процесі практичної діяльності.

А.Ф. Коні [5] писав: “Потрібно добре знати свою рідну мову і вміти користуватися її гнучкістю, багатством і своєрідними оборотами”.

На нашу думку, комунікативний аспект діяльності адвоката виявляється в:

- 1) комунікативно-психологічному контакті адвоката з підзахисним або з клієнтом при першій зустрічі і на всіх інших стадіях досудового розслідування справи та судових процесів;
- 2) виступаючи в судовому засіданні в суді першої, апеляційної та касаційної інстанції. Комунікативно-психологічному контакті зі складом суду та іншими учасниками судового процесу у всіх судових інстанціях;
- 3) збереженні адвокатської таємниці. Адвокат не тільки повинен яскраво говорити але і вміти не розголошувати інформацію, яка відноситься до адвокатської таємниці.

Психологи встановили, що успіх комунікативної діяльності багато в чому залежить від такого чинника, як сумісність людей, під якою розуміють процес взаємного узгодження і адаптації функціональних, комунікативних і особистісних якостей осіб. У комунікативній діяльності адвоката вказане психологічне явище має важливе значення, оскільки на принципі сумісності ґрунтується вибір обвинуваченим захисника, відмова від нього, психологічний підхід захисника до обвинуваченого і встановлення з ним психологічного контакту. Нерідко в основі випадків відмови обвинуваченого, що зустрічаються в практиці, від раніше вибраного їм захисника лежить не що інше, як психологічна несумісність [3, 173].

Існує ряд чинників, які сприяють виникненню сумісності в діяльності адвоката. До них відносяться: а) комплекс індивідуально-психологічних якостей захисника і обвинуваченого; б) професійні навички захисника, визначувані знаннями, вміннями, досвідом; у) загальна і професійна культура адвоката; г) правильне розуміння захисником свого процесуального положення. Останнє має важливе значення тому, що за наявності чітко вираженої односторонньої функції, виконуваної адвокатом у процесі, необхідно вміло поєднувати захист законних інтересів обвинуваченого з інтересами правосуддя. Важливо знайти ту межу, яка дозволяє встановити нормальні взаємостосунки в суді, виключити окремі суперечності, які

виникають у процесі встановлення істини по справі, і в той же час підтримувати правильні психологічні відносини з обвинуваченим [3, 174].

На думку Я.С. Аврах [2, 13], комунікативні якості особистості не є незмінними. У різних умовах, у різному стані людини вони можуть по-різному виявлятися. Це залежить від інтересу і цілей спілкування, від наявності відповідного зворотного зв'язку в процесі спілкування і, нарешті, від попередньої ретельної підготовки до майбутнього спілкування.

А.М. Столяренко [6, 57] виділяє умови, над якими треба працювати юристу для підвищення свого рівня комунікативної компетентності: 1. Розвиненість особистості юриста. 2. Добре знання предмета мови. 3. Добра підготовка до кожного спілкування. 4. Забезпечення змістовно-сислової і композиційної цілісності мови. На жаль, зустрічаються порушення письменності і культури в побудові фраз у юристів, зазначає автор. Неписьменні обороти мови підривають авторитет виступаючого і можуть викликати негативне ставлення до спілкування взагалі.

У процесі судових засідань адвокати часто розраховують на пробудження відчуттів слухачів. Захисники можуть детально і багатослівно описувати страждання, переживання, муки обвинуваченого. Використовувати при цьому яскраві словесні фарби і посилення: “сумний”, “похмурий”, “злобний”, “кривавий” тощо. Таким чином, активізується психологічний механізм емпатії (від англ. “співчуття”, “співпереживання”, “уміння поставити себе на місце іншого”): слухачі переживають почуття, у них виникає співчуття, природне бажання чимось допомогти, полегшити страждання. Буває, що оратор пропонує слухачам у думках поставити себе на місце особи, про яке йде мова, уявити в думках, що він відчував у момент здійснення цієї події, якими відчуттями він наповнений зараз, наприклад, на суді, як він бачить і розуміє те, що відбувається, чого він чекає від присутніх, що з ним відбудеться при несприятливому або іншому рішенні питання. Для контрасту нерідко описується, яким хорошим було життя людини до кримінальної події, що відбулася з ним, який він сам хороший, якими володіє достоїнствами. Проте, як показує досвід, потрібно, мати відчуття міри у використуванні такого способу. Буває, що перегини в нагнітанні відчуттів викликають протилежний ефект [6, 78].

На думку О.Г. Яновської [7, 103], особливе місце в судовій риторичі мають займати суворі етичні вимоги, до яких належить недопустимість приниження людської гідності, однобічність, упередженість, цинізм, несприйняття загальнолюдських цінностей. І, нарешті, неможливо говорити про обґрунтованість, доведеність та доказовість судової промови без належно-логічно побудованої аргументації та критики.

Жодна промова не матиме переконливого впливу, якщо вона не буде ретельно підготовлена судовим оратором. Процес підготовки судової промови зазвичай поділяють на чотири етапи: збирання матеріалів, їх аналіз, систематизація, письмова підготовка промови. Деякі юристи вважають за потрібне повністю викладати текст промови на папері, інші складають лише тези промови, треті, ґрунтуючись на знанні матеріалів справи, розраховують на власні ораторські здібності та натхнення, й зовсім не пишуть промов. Усе залежить від індивідуальних здібностей та уподобань юриста та від кожної окремої судової справи. Адаже в складних, багатоєпізодних справах навіть найталановитіший юрист не обійдеться без опорних записів щодо матеріалів справи.

Після теоретичного дослідження комунікативної діяльності адвоката ми вирішили провести практичне дослідження, яке було спрямоване на виявлення рівня розвитку комунікативних здібностей студентів юридичного факультету та адвокатів. Дослідження проводилося в м. Запоріжжі. Досліджуваними виступили – 74 студентів юридичного факультету 2-го курсу ЗЮІ ДДУВС (40 чоловіків та 34 дівчини), 44 студенти юридичного факультету 5-го курсу ЗЮІ ДДУВС (27 чоловіків та 17 дівчат), 35 адвокатів Запорізької обласної колегії адвокатів зі стажем роботи від 1 до 5 років (22 чоловіки та 13 жінок), 20 адвокатів Запорізької обласної колегії адвокатів зі стажем роботи від 5 до 10 років (13 чоловіків та 7 жінок). З метою виявлення рівня комунікативних здібностей у студентів юридичного факультету та адвокатів, нами використовувалась методика В.В. Синівського та В.О. Федорошина (методика “КОС-1”) [8, 102]. Анкетна частина методики “КОС-1” містила питання, відповіді на які могли бути позитивними або негативними, тобто «так» або «ні». Відповіді досліджуваних будувалися на основі самоаналізу поведінки в тій або іншій ситуації.

Загальний рівень комунікативних здібностей визначався на основі оціночного коефіцієнта (К), відповідно до якого визначався рівень розвитку комунікативних здібностей: оцінка 1 – низький рівень; оцінка 2 – рівень нижче середнього; оцінка 3 – середній рівень; оцінка 4 – високий рівень; оцінка 5 – дуже високий рівень.

Результати тестування студентів та адвокатів наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

**Динаміка показників рівня розвитку комунікативних здібностей
у студентів юридичного факультету та адвокатів**

Рівні розвитку комунікативних здібностей											
Низький		Нижче середнього		Середній		Високий		Дуже високий		Усього	
осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Студенти юридичного факультету 2-го курсу ЗЮІ ДДУВС											
1	1,35	29	39,19	38	51,35	4	5,40	2	2,70	74	100
Студенти юридичного факультету 5-го курсу ЗЮІ ДДУВС											
-	-	9	20,46	19	43,18	11	25	5	11,36	44	100
Адвокати зі стажом роботи від 1 до 5 років											
-	-	-	-	10	28,57	18	51,43	7	20	35	100
Адвокати зі стажом роботи від 6 до 10 років											
-	-	-	-	2	10	8	40	10	50	20	100

У таблиці 1 вказаний рівень розвитку комунікативних здібностей студентів юридичного факультету та адвокатів у кількості осіб та відповідно до кількості – відсотки цих осіб. За методикою “КОС-1”, студенти юридичного факультету, які мають низький рівень розвитку комунікативних здібностей, характеризуються вкрай низьким рівнем розвитку схильностей до комунікативної діяльності.

Студенти юридичного факультету та адвокати, які мають рівень прояву комунікативних здібностей нижче середнього, не прагнуть до спілкування, відчують себе скуто в новій компанії, колективі, вважають за краще проводити час наодинці з собою, обмежують свої знайомства, зазнають труднощі у встановленні контактів з людьми і у виступі перед аудиторією, погано орієнтуються в незнайомій ситуації, не обстоюють свою думку.

Студенти та адвокати, які мають середній рівень прояву комунікативних здібностей, прагнуть до контактів з людьми, не обмежують коло своїх знайомих, обстоюють свою думку. Проте “потенціал” цих схильностей не відрізняється високою стійкістю. Ця група досліджуваних потребує подальшої серйозної і планомірної виховної роботи з ними по формуванню і розвитку їх комунікативних здібностей.

Досліджувані, які мають високий рівень прояву комунікативних здібностей, не губляться в новій обстановці, швидко знаходять друзів, постійно прагнуть розширити коло своїх знайомих, займаються суспільною діяльністю, допомагають близьким, друзям, проявляють ініціативу в спілкуванні. Усе це вони роблять не з примусу, а згідно внутрішнім спрямуванням.

І, нарешті, та група студентів юридичного факультету та адвокатів, які мають дуже високий рівень прояву комунікативних, мають потребу в комунікативній діяльності, і активно прагнуть до неї. Для них характерні швидка орієнтація у важких ситуаціях, невимушеність поведінки в новому колективі. Випробовувані цієї групи ініціативні, вважають за краще у важливій справі або складній ситуації, що створилася, ухвалювати самостійні рішення, обстоювати свою думку і добиваються, щоб воно було прийняте товаришами.

Після аналізу результатів, наведених у таблиці 1, ми дійшли таких висновків: загалом, кількість студентів 5-ого курсу з високим та дуже високим рівнем комунікативних здібностей переважає

в порівнянні з кількістю студентів 2-ого курсу навчання. На нашу думку, це пов'язано з розвитком комунікативних здібностей, які формуються в процесі життя та навчання у вищих навчальних закладів. Також нами було виявлено, що студенти 2-го та 5-го курсів, які мали високий та дуже високий рівень комунікативних здібностей, мали високу успішність у навчанні. Такими чином, навчально-виховний процес Запорізького юридичного інституту ДДУВС сприяє розвитку комунікативних здібностей студентів юристів.

За результатами тестування адвокатів, які мали стаж роботи від 6-10 років, було виявлено, що показники рівня комунікативних здібностей були вище ніж в адвокатів, які мали стаж роботи від 1-5 років. На нашу думку, це пов'язане з практичною діяльністю адвокатів. Таким чином, нами виявлено, що комунікативна діяльність адвоката має важливе значення в практичній діяльності захисників. У зв'язку з цим, для того, щоб підвищити рівень комунікативних здібностей адвокатів, потрібно:

По-перше: у навчально-виховний процес вищих навчальних закладів, які готують юристів запровадити активні форми та методи навчання, які будуть спрямовані на розвиток комунікативних здібностей студентів, які необхідні для ефективного виконання комунікативної діяльності майбутнім адвокатам;

По-друге: внести зміни в порядок підвищення кваліфікації адвокатами України затвердженого Рішенням Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури від 3 вересня 2010 року № V/21-421 [9], у якому передбачити, що адвокати повинні бути професійно-психологічно підготовлені до виконання професійних обов'язків та підвищувати свою професійну та психологічну підготовку.

По-третє: для виявлення психологічної готовності адвокатів щорічно проводити тестування захисників, за допомогою спеціальних психологічних тестів. Обов'язок по проведенню тестування адвокатів покласти на обласні колегії адвокатів, яким надати право видавати довідку адвокатам щодо їх психологічної підготовки. Для виявлення комунікативних здібностей адвокатів використовувати методика В.В. Синівського та В.О. Федорошина для виявлення та оцінки комунікативних здібностей (методика "КОС-1").

Професійно-психологічна підготовка адвокатів значною мірою сприятиме підвищенню рівня успішності виконання професійного захисту громадян у країні. Перспективою подальшого дослідження може стати виявлення юридично-психологічних аспектів конструктивної, засвідчувальної, пошукової діяльності адвокатів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України "Про адвокатуру" від 19.12.1992 № 2887-ХІІ / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2887-12>
2. Аврах Я.С. Психологические проблемы защиты по уголовным делам [Текст] / Я.С. Аврах. – Казань: Изд. Казанского ун-та, 1972. – 104 с.
3. Шиханцов Г.Г. Юридическая психология: учебник для вузов / Г.Г. Шиханцов; [Изд. 2-е]. – М.: ИКД "ЗЕРЦАЛО-М", 2003. – 272 с.
4. Васильев В.Л. Юридическая психология / В.Л. Васильев. – [6-е изд., перераб. и доп.]. – СПб.: Питер, 2009. – 608 с.
5. Искусство речи А.Ф. Кони. Автор к.и.н. Н.П. Ерошкин / [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vestishki.ru/content/искусство-речи-а-ф-кони-автор-кин-н-п-ерошкин>
6. Столяренко А.М. Психологические приемы в работе юриста: практ. пособие / А.М. Столяренко. – М.: Юрайт-М, 2001. – 288 с.
7. Яновська О.Г. Адвокатура та судова риторика: навч.-метод. посіб. [для самост. вивч. дисц.] / О.Г. Яновська. – К.: КНЕУ, 2008. – 136 с.
8. Книга практического психолога: часть 1. / А.Н. Беседин, И.И. Липатов., А.В. Тимченко, В.Б. Шапарь; [худож. оформитель В.М. Толдин]. – Х.: РИП "Оригинал", фирма "Фортуна – пресс", – 1996. – 302 с.
9. Порядок підвищення кваліфікації адвокатами України, затвердженого Рішенням Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури від 3 вересня 2010 року № V/21-421 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vkka.gov.ua/index.php?page=news&id=50>